

Tone Peršak

KDO ZNA...?

Slovenija je, podobno kot nekatere druge države, ki so v zadnjih letih prešle iz totalitarnega v demokratični družbeni sistem, predložila Svetu Evrope t.i. Nacionalno poročilo o kulturni politiki v Sloveniji. Že ob pisanju tega poročila in prvih odmevih na stališča pristojnih delovnih teles Sveta Evrope o tem poročilu ter o razmerah na področju kulture v Sloveniji se je ponovno odprlo kar precej vprašanj, ki so bila v zadnjih letih deležna le občasne in tudi majhne pozornosti. Kot prvo in najpomembnejše izmed teh vprašanj gotovo velja omeniti vprašanje, ali v Sloveniji po osamosvojitvi 1. 1991 sploh lahko govorimo o kolikor toliko jasno izoblikovani kulturni politiki oziroma, ali Slovenija, pri čemer mislimo na slovensko državo, v tem obdobju sploh ve, čemu kultura in kaj z njo?

Slovenski parlament se je v obdobju od maja 1990 do oktobra 1996 zelo malo ukvarjal s področjem kulture; manj morda dejansko samo še s področjem športa. Pa še tedaj, ko se je vendarle za kakšno uro posvetil predlogom zakonov ali kakšnega drugega akta, ki zadeva področje kulture, se je dvorana ponavadi v petnajstih minutah tako rekoč izpraznila, tako da je v njej ostalo kvečjemu deset do petnajst poslancev. Večine poslancev potemtakem vprašanja, ki se nam zastavljajo v zvezi s kulturo v spremenjenih družbenih razmerah, sploh niso vznemirjala. Medtem ko je morda pet, šest poslancev razglabljalo o tem, ali naj bo denimo kulturniška zbornica obvezna oblika združevanja kulturnih društev in posameznih ustvarjalcev ali ne, je večina poslancev šla na kavo ali kar na malico. Ko je že spet onih pet, šest poslancev ugibalo o tem, ali bi takšna ali drugačna oblika organiziranja ljubiteljske kulturne dejavnosti lahko pomenila tudi kanal za politično poseganje na področje kulture in kako preprečiti nevarnost, da se mreža izpostav sklada za spodbujanje ljubiteljske kulturne dejavnosti spremeni v preštevilni birokratski aparat, ki bo sam požrl vsa sredstva, namenjena ljubiteljski ustvarjalnosti, se je večina poslancev že spet raje ukvarjala s čim drugim. In če pogledamo programe večine slovenskih političnih strank, še zlasti t.i. volilne programe, prav tako vidimo, da so ideologi večine strank v zvezi s kulturo sposobni izoblikovati kvečjemu dvoje, troje bolj ali manj obrabljenih fraz o pomembnosti kulture, nemara še o tem, da je kultura naš ponos, in da jo je potrebno osvoboditi domnevne podrejenosti donedavni politiki, in to je v glavnem vse.

Hkrati pa je le treba pripomniti, da so se tudi v teh zadnjih letih v zvezi s kulturo na nekoliko manj načelni ravni dogajale tudi nekatere dovolj zanimive stvari. Minister, ki je prevzel skrb za kulturo po prvih demokratičnih volitvah, je denimo tako rekoč dosledno zavračal zahteve po tem, da bi za ureditev razmer na svojem delovnem področju predložil parlamentu kak zakonski predlog ali predlog

kakšnega drugega akta. Je pa mimo tega, kot je povsem nedvoumno izjavil, poskušal uravnotežiti stvari po neki drugi plati, češ da je potrebno, tudi kar zadeva dotacije in subvencije, začasno dati prednost tistih avtorjem in usmeritvam, ki so bili 45 let (od l. 1945 – l. 1990) odrivani ali prezrti. Takšno stališče bi gotovo bilo sprejemljivo, kolikor bi to pomenilo predvsem prizadevanje, da se tudi tisti del slovenske kulture, ki je bil do l. 1990 iz političnih razlogov zamolčan in oviran, enakopravno vključi v programe založb, galerij, muzejev in koncertnih hiš; bilo pa bi v enaki meri nesprejemljivo, če bi to pomenilo, da naj bi poslej bili odrinjeni kakovostni avtorji in usmeritve, ki so do l. 1990 lahko normalno objavljali, razstavljali, koncertirali itd. Toda omenjeni minister je naposled premalo časa »vladal«, da bi lahko zares spoznali, kaj je pravzaprav dejansko nameraval spremeniti. Le to drži, da je Slovenija vsaj dve leti in pol zamudila z urejanjem razmer na področju kulture.

Nato so se v štirih letih in pol zvrstili še trije ministri. Sprejet je bil zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture in poleg tega še zakon, ki je zelo pomemben, vendar ne zadeva samo kulture; to je zakon o avtorskih pravicah. V bilanco seveda velja prišteti še zakon o Prešernovi nagradi, zakon o filmskem skladu in nekakšno gradivo, ki je bilo predloženo kot podlaga za oblikovanje nacionalnega kulturnega programa in ga je mogoče brati predvsem kot popis ustanov in oblik delovanja na področju kulture. V zadnjem času je nastalo tudi že omenjeno nacionalno poročilo o kulturni politiki v Sloveniji, ki je seveda namenjeno Svetu Evrope in ne domači javnosti ali celo slovenskemu parlamentu. In to je več ali manj vse, če ne štejemo še nekaterih aktov, ki so le deloma v interesnem polju kulture in kulturne politike (npr. zakon o kobilarni Lipica). Resna razprava o vlogi in pomenu kulture za Slovenijo v sedanjem času in spremenjenih družbenih razmerah in predvsem v prihodnosti ob tako rekoč neizbežni odločitvi za vključitev v polnopravno članstvo v Evropski uniji, pa se v Sloveniji še ni začela in vendar je to vprašanje za prihodnost Slovenije in za t.i. slovensko nacionalno samobitnost in samozavest temeljnega pomena, vsekakor pa najmanj tako pomembno, kot je vprašanje prihodnosti slovenskega kmetijstva.

Že omenjeno nacionalno poročilo o kulturni politiki, ki so ga poslanci v pristojnem odboru skupščine Sveta Evrope dokaj dobro ocenili, evropski strokovnjaki za to področje pa so vendarle opozorili tudi na to, da iz poročila ni videti, kakšna je sedanja slovenska kulturna politika, kot poročilo gotovo zasluži pozitivno oceno. Napisano je kot zelo natančen popis pravnih razmerij in ureditve v preteklosti in v sedanjosti in v opisovanju nekaterih zadreg, ki so bile posledice prejšnje družbene ureditve, je to poročilo morda celo nekoliko dlakocepsko in preobsežno, saj se ti opisi pónavljajo ob obravnavi posameznih dejavnosti itd. Ko izrekajo o tem poročilu svoja mnenja poslanci iz tradicionalno demokratičnih držav, članic Sveta Evrope in se nemara celo čudijo, kako razvejana in bohotna je bila kljub vsemu ves čas po II. svetovni vojni kulturna ustvarjalnost v Sloveniji, je pač treba upoštevati, da mnogi od njih bolj malo vedo o razlikah, ki so bile tudi na področju kulturne politike med pravimi vzhodnoevropskimi državami in Jugoslavijo in še posebej Slovenijo. Kar pomeni, da oni merijo in ocenjujejo stvari z vatli, ki so prilagojeni na Vzhodno Evropo v pravem pomenu besede. Ta opazka pa ne zmanjšuje že prej omenjenih kvalitiet nacionalnega poročila.

Tisto, kar bi že morali in vsekakor bosta morali tako kultura sama kot tudi politika zelo dobro premisliti v naslednjem obdobju in nedvoumno vsaj do polnopravne vključitve v Evropsko unijo, pa presega namen in raven dokumenta, kot je

nacionalno poročilo o kulturni politiki, četudi bi ta presežek moral biti ena od glavnih tem takšnega poročila.

Kultura kot poseben podsistem znotraj družbe in kot dejavnost, ki izraža poseben način mišljenja, je bila v preteklosti v veliki meri instrumentalizirana in tako rekoč podrejena ciljem in smislu, ki je imel svoj izvor zunaj same kulture. Četudi je potrebno v isti sapi poudariti, da ta instrumentalizacija kulturi ni bila vsiljena, in da se je kultura, kar je navidezni paradoks, pravzaprav sama instrumentalizirala, da bi vsaj deloma lahko bila to, kar je normalno, da je, torej slovenska (nacionalna) kultura, ki ob vsem drugem, tako rekoč »proizvaja« tudi slovensko nacionalno samobitnost in samozavest. Kultura sama po sebi je in mora biti nepodrejena in v bistvu brezinteresna dejavnost. Kultura ne sme biti, še posebej ne zavestno postavljena v službo nekim drugim, zunajkulturnim ciljem. Njen temeljni namen, še zlasti, če zožimo svoj pogled samo na umetnost, je ustvarjanje in spodbujanje estetskih učinkov. Če svoj pogled nekoliko razširimo, seveda moramo omeniti tudi mišljenje in opredeliti kulturo kot dejavnost, ki oblikuje in spodbuja razvoj mišljenja (dojemanje sveta in sebe) neke skupnosti, znotraj katere ta kultura nastaja. Da bi slovenska kultura v preteklosti vsaj do določene mere to lahko bila, je morala sama sebe instrumentalizirati in si postavljati ves čas tudi pomembne politične cilje ter celo do neke mere nadomeščati nacionalno politiko in tako spodbujati in krepiti nacionalno samo/zavest, kar je sicer temeljna naloga politike, da bi tako pravzaprav spodbujala potrebo in spoznanje potrebe po nacionalni kulturi. Na ta način je kultura pravzaprav sama ustvarjala in vzdrževala duhovni prostor, v katerem je nastajala in oblikovala skupnost, ki jo v modernem žargonu lahko imenujemo skupnost potrošnikov te kulture. Če nekoliko pretiravamo, bi celo lahko rekli tako: če je slovenska kultura želela biti slovenska kultura, je potrebovala Slovence kot skupnost, iz katere in za katero ta kultura nastaja, in če je to skupnost potrebovala, jo je morala pravzaprav tudi sama vzpostavljati, jo razvijati in oblikovati njeno samo/zavest. Morala se je torej zavestno postaviti v službo »slovenšni celi«. V bistvu je ves čas, od Trubarja pa do osamosvojitve, po lastni volji izstopala iz svoje naravne vloge in prevzemala funkcijo, ki je njeni naravi tuja, lahko bi celo rekli sovražna, vendar je samo tako lahko sama sebi zagotavljala obstoj in ohranila okolje, v katerem je lahko nastajala in si zagotovila občinstvo. Ob tem morda velja povedati tudi to, da sicer o tem res ves čas govorimo kot o slovenski posebnosti, četudi je res, da so se kdajpakdaj v zgodovini v podobnem položaju znašle tudi kulture nekaterih drugih narodov; običajno v obdobjih, ko se je znotraj kake skupnosti začel proces preraščanja v nacijo oziroma nacionalno državo. Tako lahko pripisujemo podobne značilnosti italijanski kulturi v času Danteja, Boccaccia in Petrarce, ki so se zavestno odločili za pisanje v »ljudskem« (italijanskem) jeziku in so tako odločilno vplivali na oblikovanje zavesti o enotnosti italijanskega kulturnega prostora, četudi je do politične združitve Italije prišlo šele več kot pol tisočletja kasneje. Do določene mere podobno vlogo je v nemškem nacionalnem prostoru odigral Lessing v 18. stoletju. A kot rečeno je v teh drugih okoljih in skupnostih to državotvorno funkcijo ali vsaj vlogo spodbujevalca nastajanja in oblikovanja nacionalne samozavesti že hkrati prevzemala ali vsaj kmalu prevzela politika; kultura pa se je lahko vzpostavila kot poseben podsistem, ki je s politiko v dialogu in nemalokrat tudi v sporu.

Tudi v Sloveniji kajpak ves čas vsaj del kulture, še posebej velik del umetnosti, ni sodeloval v opisanem prizadevanju. Del umetnikov in tudi del mislecev preprosto ni uvidel teže nacionalnega vprašanja ali mu vsaj ni pripisoval bistvenega pomena in se je opredelil za takšno ali drugačno obliko internacionalizma oziroma univerzalizma. Ta del je običajno vedno deloval v smeri nekakšne etablirane meščanske

kulture (tudi v času socializma) in si prizadeval za podporo aktualne politike (oblasti) pri svojem prizadevanju, da bi čim bolje prodal to, kar je ustvaril. Prav takšna drža je omogočala določenemu delu slovenske kulture, relativno udobno življenje, ponavadi v obliki dovolj dobro plačanih in ne preveč obremenjujočih služb in tudi podporo pri iskanju poti na tuje kulturne trge. Seveda so tako usmerjeni kulturniki bili vedno tarče precejšnjega sovraštva in najbrž tudi zavisti svojih kolegov, ki so delovali na prej opisani način. Ob teh dveh skupinah pa je praviloma obstajala še skupina, v katero so sodili in še sodijo bohemi, torej zlasti umetniki, ki živijo svoje življenje v slogu popolnega obrobja in izpričujejo bolj ali manj enako distanco in prezir do obeh drugih skupin. A kakorkoli že, temeljno usmeritev slovenske kulture in možnosti za njen obstoj ter razvoj so vedno zagotavljali ustvarjalci in misleci, ki so delovali tako, kot je bilo prej povedano; ki so torej kulturo instrumentalizirali in ji vsiljevali nekakšno nadomestno vlogo politike, seveda politike v globljem in bolj usodnem pomenu besede in ne le politike v smislu aktualistične dnevne politike.

V zadnjih letih pa so se razmere v temeljih spremenile. Slovenci smo končno vzpostavili lastno državo. Postavili smo jo na osnovi pravice naroda do samoodločbe, vendar ne več kot predvsem nacionalno državo, temveč kot moderno državo vseh državljanov in državljanek, ki sicer izhaja iz pravice slovenskega naroda do samoodločbe in želi biti pravna in socialna država, je pa v bistvu utemeljena na spoštovanju lastnine in svobodne gospodarske pobude ter na spoštovanju človekovih pravic in državljanskih svoboščin.

Kultura je tako svojo prejšnjo vlogo in pomen tako rekoč čez noč izgubila. Vsaj zdi se tako, da bi bilo videti skrajno patetično in neustrezno, če bi kultura še vedno vztrajala v položaju instrumenta izražanja in vzpostavljanja slovenstva kot nacionalne samobitnosti in samozavesti in nadomeščanja nacionalne politike kot temeljnega instrumenta spodbujanja in izražanja te samozavesti kot samozavesti nacije, ki je subjekt države kot skupnosti državljanov in kot forme, skozi katero se ta skupnost izraža. Kolikor kultura to še poskuša biti, se pravzaprav nujno povezuje z ločenim delom slovenske politike in se postavlja v službo tega dela politike in spravlja samo sebe v zadrego, ker na nek način nedostojno hlapčuje in izdaja kulturi tako potrebno etično držo in distanco do politike. To seveda se dogaja; morda tudi zato, ker je v nekaj letih težko sprejeti povsem drugačno vlogo in bistveno spremeniti način mišljenja in delovanja. Delni razlog za to je nedvomno tudi v tem, ker se političnim skupinam in njihovim nosilcem ali voditeljem še zdaleč ni uspelo niti približati sporazumu, kaj šele soglasju o nacionalni politiki Slovenije. In tisti del kulture, ki se ne more otresti vpetosti v prejšnji način delovanja, morda res tudi zaradi tega pomanjkanja nacionalne politike postavlja sam sebe v službo tistemu delu politike, ki je po njegovem mnenju blizu ustrezni zamisli nacionalne politike. Vendar s tem ta del kulture celo ovira iskanje poti do sporazuma o nacionalni politiki, ker se postavlja v vlogo neposrednega razsodnika med različnimi političnimi izbirami in se v imenu politike postavlja nad druge politične izbire ter jih poskuša diskvalificirati kot neustrezne in celo zavržene, torej kot predvsem moralne obsodbe vredne. Ne glede na to pa je večinski del kulture nekako brez orientacije, kot da se je kultura znašla v praznem prostoru brez kakršnekoli opore in smisla, pri čemer niti politika niti skupnost kot občinstvo ne vesta, kaj pravzaprav s to kulturo in tudi nič ne zahtevata od nje.

Če na to vprašanje pogledamo z vidika združujoče se Evrope, pa se morda tudi na začudenje slovenskih »kozmpolitov«, ki se z gnusom in vzvišenim prezirom odzivajo na sleherno omembo nacionalnega pomena kulture ali nacionalne samobitnosti in radi besedičijo o zaplankanosti in propagirajo uvajanje novoreka kot nekri-

tično prevzemanje tujih besed in celih fraz v angleščini v slovenščino, srečamo z zelo vnetim razmišljanjem o tem, da bodo nacionalne kulture v združeni Evropi igrale izjemno pomembno in celo odločilno vlogo v prizadevanju, da Evropa kljub združevanju ostane Evropa prepoznavnih narodov in kultur. Tako v vrhu Evropske unije in še bolj v Svetu Evrope že dolgo poteka zelo vneta razprava o tem, da je potrebno spodbujati obstoj in razvoj nacionalnih kultur in storiti vse, da se te kulture zavedo svoje vrednosti in pomembnosti ne le za lastni narod, temveč za združeno Evropo kot celoto. Prednost in posebna kakovost Evrope je prav njena raznolikost, ki spodbuja tekmovanje med narodi, v preteklosti in upajmo, da res samo v preteklosti, vse prevečkrat tudi krvavo tekmovanje s preštevilnimi žrtvami in poskusi genocida. Če so v preteklosti kulturne razlike (kulturne v najširšem pomenu besede) bile razlog za medsebojno obračunavanje, sedaj vedno bolj prevladuje spoznanje, da so te razlike posebna kakovost in gonilo razvoja v Evropi, in da jih je potrebno kljub gospodarskemu, političnemu in varnostnemu povezovanju ter združevanju gojiti in spodbujati, če želimo, da bo Evropa napredovala. To pa pomeni, da kultura ponovno pridobiva zelo pomembno vlogo. Na prvi pogled se bo morda celo komu zdelo, da gre za enako vlogo, kot je bila prej opisana. V resnici pa gre vseeno za drugačno vlogo. Nacionalno samobitnost in samozavest mora spodbujati in udeležniti nacionalna politika v dialogu z nacionalnimi politikami drugih držav, seveda tudi znotraj Evropske unije ali kakorkoli drugače zasnovane prihodnje združene Evrope. Kultura, kot svobodna in politike osvobodjena dejavnost pa na drugi ravni, na ravni umetniškega izraza in mišljenja izraža to samobitnost in tudi samozavest. In to prav na način, da je estetsko, idejno in vsebinsko avtonomna, in da govori v osnovi drugačen jezik kot politika in je s politikom lahko v dialogu, lahko pa tudi v sporu. Kljub temu pa politika mora biti zainteresirana zanjo, za njen razvoj in celo za njeno drug(ačn)ost. Do kulture mora torej politika vzpostaviti držo distance in v celoti omogočiti, celo zahtevati, da kultura sama presoja o sebi, in hkrati zagotavljati ustrezne materialne pogoje za razvoj na vseh ravneh in v vseh oblikah pojavljanja kulture, kajti na ta način zdaj politika, če seveda dosega kakovostno raven nacionalne politike, omogoča kulturi ohranjanje in oblikovanje skupnosti, znotraj katere ta kultura nastaja in za katero nastaja. Za moderne in demokratične družbe, v katerih demokracija ni le navidezna, je značilno, da veljajo demokratični odnosi nepodrejanja in medsebojnega omogočanja, pa tudi tekmovanja med podsistemi ali dejavnostmi oziroma skupinami, ki so nosilci teh dejavnosti in prav to tudi prispeva k razvoju takih družb. Pri nas žal še vedno opažamo, da se znotraj drugih podsistemov organizirajo razne skupine (sveti, ustanove in organizacije) največkrat ravno zato, da bi se pod krinko navidezne »civilne družbe« nemudoma začele ukvarjati s politikom, ne pa zato, da bi s politikom vzpostavile dialog in tudi tekmovale z njo. Isto kot rečeno še vedno velja tudi za kulturo. Gotovo tudi zato, ker je pet let pač prekratek čas, da bi se tudi v zavesti zgodile spremembe, ki so se na formalni ravni že zgodile.